

"Cemâdâta dikkatle nazar edilse, bilkuvve yalnız istidat ve kabiliyet cihetinde nâkıs kalıp inkişaf etmeyenlerin, gayet bir içtihad ve sa'y ile inbisat edip bilkuvveden bilfiil suretine geçmesinde, mezkûr sünnet-i İlâhiye düsturuyla bir tavır görünüyor." Cemadatta istidat ve kabiliyet nasıl olur?

"Evet, cemâdâta dikkatle nazar edilse, bilkuvve yalnız istidat ve kabiliyet cihetinde nâkıs kalıp inkişaf etmeyenlerin, gayet bir içtihad ve sa'y ile inbisat edip bilkuvveden bilfiil suretine geçmesinde, mezkûr sünnet-i İlâhiye düsturuyla bir tavır görünüyor. Ve o tavır işaret eder ki, o vazife-i fitriyede bir şevk ve o meselede bir lezzet vardır."

"Eğer o câmidin umumî hayattan hissesi varsa, şevk kendisinin olur; yoksa, o câmidi temsil eden, nezaret eden şeye aittir. Hattâ bu sırra binaen denilebilir: Lâtif, nâzik su incimad emrini aldığı vakit, öyle şiddetli bir şevkle o emre imtisal eder ki, demiri şak eder, parçalar. Demek burûdet ve tahtessıfır soğuşun lisanıyla, ağzı kapalı demir kaptaki suya '*Genişlen!..*' emri-i Rabbânîsini tebliğinde, şiddet-i şevkle kabını parçalar. Demiri bozar, kendisi buz olur."(1)

Cansız varlıklar her ne kadar hayatlı olmasa da kader onlara bir program bir misyon bir hedef tayin eder. Kaderin çizdiği bu hedef ve program ona bir ruh gibi olur, tavır olarak bir canlı gibi o hedefe kilitlenir. Suyun demirden bir kabı parçalaması, tavır olarak bize bir ders vermektedir. Suyun bu tavır ve durumuna şevk ve aşk demekte bir beis bulunmuyor.

Cansız varlıkların kabiliyeti, kader tarafından çizilmiş olan kanun ve adetlerdir; buna sünnet-i İlâhi de deniyor. Mesela, suyun kaldırma kuvveti suyun bir kabiliyetidir; yerin çekim kuvveti yerin bir istidadı, güneşin çekme ve itme kuvveti güneşin bir yeteneğidir... Bu anlamda bütün camidatın kendine özgü bir kabiliyeti vardır.

"Eğer o câmidin umumî hayattan hissesi varsa, şevk kendisinin olur; yoksa, o câmidi temsil eden, nezaret eden şeye aittir." Bu cümlede de işaret edildiği gibi, cansız varlıklarda şuurlu işler görülüyor; bu işleri temsil ya isimlere ya kadere ya da ona nezaret eden meleğe aittir. Yani cansız varlıklarda irade ve hayat olmadığı için, temsil direkt olarak İlâhi isimlere ait oluyor.

(1) bk. [Lem'alar, On Yedinci Lem'a.](#)